प्रतिभेदात्उरःकंठशिरःस्थानभेदात् ॥ २५ ॥ भूमेः भूम्याघ्राणरूपया अद्भ्यइतिरसनेन वाहिनावहनशीलेनवायुना चकारेणआकाशेनश्रोत्ररूपेणशब्दंगुणंवेत्तीत्यपिद्रष्टव्यं ॥ २६ ॥ अत्रगंधाधिकरणेगंधे वाधिकरणस्यतन्मात्रत्वात् विस्तरेणअभिहितान्वृद्धैः गुणान्भेदान् ॥ २७ ॥ इष्टःकस्तूरिकादौ अनिष्टःशवादौ मधुरोमधुपुष्पादौ कटुःमरीच्यादौ निर्हारीसर्वगंधाभिभावकोहिंग्वादौ संहतश्चित्रगंधोऽने कद्रव्यकल्कगतः स्निग्धःसद्यस्तप्तघृतादौ रूक्षःसर्षपतैलादौ विशदःशाल्यन्नादौ ॥ २८ ॥ पार्थिवःपृथिव्याश्रितोमुख्योगुणः ज्योतिःपृथिव्यादिरूपं वायुनात्वगिंद्रियेण ॥ २९ ॥ गुणाःअप्रधानभूताः एवंजलादावप्येकैकोमुख्यःइतरेऽप्रधानाइतिद्रष्टव्यं ॥ ३० ॥ कषायःविभीतकफलादौ ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ कृष्णःकाचकज्जलादेः नीलारुणःमयूरपिच्छादेः कठिनादयःस्पर्शभेदाअपिचक्षु

उदानादुच्छ्वसितिचप्रतिभेदाच्चभाषते ॥ इत्येतेवायवःपंचचेष्टयंतीहदेहिनं ॥ २५ ॥ भूमेर्गंधगुणान्वेत्तिरसंचाद्भ्यःशरीरवान् ॥ ज्योतिषाचक्षुषारूपंस्पर्शंवेत्ति चवाहिना ॥ २६ ॥ गंधःस्पर्शोरसोरूपंशब्दश्चात्रगुणाःस्मृताः ॥ तस्यगंधस्यवक्ष्यामिविस्तराभिहितान्गुणान् ॥ २७ ॥ इष्टश्चानिष्टगंधश्चमधुरःकटुरेवच ॥ निर्हारीसंहतःस्निग्धोरूक्षोविशदएवच ॥ २८ ॥ एवंनवविधोज्ञेयःपार्थिवोगंधविस्तरः ॥ ज्योतिःपश्यतिचक्षुर्भ्यांस्पर्शंवेत्तिचवायुना ॥ २९ ॥ शब्दःस्पर्शश्च रूपंचरसश्चापिगुणाःस्मृताः ॥ रसज्ञानंतुवक्ष्यामितन्मेनिगदतःशृणु ॥ ३० ॥ रसोबहुविधःप्रोक्तऋषिभिःप्रथितात्मभिः ॥ मधुरोलवणस्तिक्तःकषायोम्लः कटुस्तथा ॥ ३१ ॥ एषषड्विधविस्तारोरसोवारिमयःस्मृतः ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचत्रिगुणंज्योतिरुच्यते ॥ ३२ ॥ ज्योतिःपश्यतिरूपाणिरूपंचबहुधास्मृतं ॥ ह्रस्वोदीर्घस्तथास्थूलश्चतुरस्रोणुवृत्तवान् ॥ ३३ ॥ शुक्लःकृष्णस्तथारक्तःपीतोनीलारुणस्तथा ॥ कठिनश्चिक्कणःश्लक्ष्णःपिच्छिलोमृदुदारुणः ॥ ३४ ॥ एवंषोडशवि स्तारोज्योतीरूपगुणःस्मृतः ॥ शब्दस्पर्शौचविज्ञेयौद्विगुणोवायुरित्युत ॥ ३५ ॥ वायव्यस्तुगुणःस्पर्शःस्पर्शश्चबहुधास्मृतः ॥ उष्णःशीतःसुखोदुःखःस्निग्धोवि शदएवच ॥ ३६ ॥ तथाखरोमृदूरूक्षोलघुर्गुरुतरोपिच ॥ एवंद्वादशधास्पर्शोवायव्योगुणउच्यते ॥ ३७ ॥ तत्रैकगुणमाकाशंशब्दइत्येवतत्स्मृतं ॥ तस्यशब्द स्यवक्ष्यामिविस्तरंविविधात्मकं ॥ ३८ ॥ षड्जऋषभगांधारौमध्यमोधैवतस्तथा ॥ पंचमश्चापिविज्ञेयस्तथाचापिनिषादवान् ॥ ३९ ॥ एषसप्तविधःप्रोक्तोगु णआकाशसंभवः ॥ ऐश्वर्येणतुसर्वत्रस्थितोपिपटहादिषु ॥ ४० ॥ षापिनिर्णेतुंशक्याइतिरूपमध्येपठिताः तथाहिलोष्टपाषाणसंघट्टेतन्नाशानाशाभ्यांबालस्तयोर्मृदुत्वकठिनत्वेनिश्चि नोति एवमन्यत्रापिज्ञेयं ॥ ३४ ॥ ज्योतिरात्मकोरूपगुणः द्वौगुणौयस्मिन्निति द्विगुणः ॥ ३५ ॥ उष्णशीतौआतपतुहिनयोः सुखदुःखेतेएवकालभेदेन स्निग्धःपुत्रादेः विशदःउत्तमवस्त्रादेः ॥ ३६ ॥ खरमृदूपा षाणतूलादेः रूक्षःकंटकादेः लघुत्वगुरुत्वेतर्कमतेपतनानुमेयेअपिपौराणिकमतेत्वग्ग्राह्येएव तथाहि तमस्यपिपरीक्षकाःपाणिनाउत्तोल्यैवपलिकसपादपलिकयोरायतानायतयोरपिप्रमाणंनिश्चिन्वंति गुरु तरइतितरप्प्रत्ययेनगुरुरपिआक्षिप्यते तेनद्वादशविधः एवमेकादशविधइत्यपिपठंति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ऐश्वर्येणव्यापकत्वेनस्थितोपिपटहादिषु अभिव्यज्यतेइतिशेषः ॥ ४० ॥

Digitized by Google